

MEZI FRANCIÍ A ČECHAMI

(Především k pozornosti věnované české literatuře do roku 1918)

CATHERINE SERVANTOVÁ

Následující poznámky se týkají dvojích dějin. Prvními jsou – často popisované anebo připomínané – dějiny česko-francouzských vztahů a postupně narůstající "vzájemné znalosti" dvou zemí předtím, než začaly navazovat styky na "státní" úrovni. Příznejme hned, že naše téma zahrnuje jen nepatrnou část těchto dějin, která je však podstatná a má logický ráz, ostatně vůbec ne specifický pro francouzsko-český případ ani pro minulá století: disproporce – především tzv. "jazyková bariéra" – zdaleka nevysvětluje vše.

Pokud jde o druhé dějiny... nelze je v tomto případě ani nazvat dějinami "literární bohemistiky". V dobách prvního francouzsko-českého "přibližování" by nebylo vhodné užívat podobného termínu, jenž evokuje příliš silně jakýsi "ustálený obor". Zájem o českou literaturu ve Francii trpěl, a bezesporu dosud trpí, určitým nedostatkem oficiálnosti, ať již z hlediska žánru v obecném a širokém rozsahu literárních studií, či z "konkrétního" hlediska institucionálního. A přece nelze říci, že by si nenašel své místo jinde. Například ani dnes by nebyly oprávněné příliš chvatně hodnotící úsudky, že si "nahodil" iniciativy (již vzhledem k jejich počtu a důležitosti) méně zaslouží figurovat v tzv. "historickém vyprávění" než třeba materiály univerzitního symposia. Stručně řečeno, nelze jistě mluvit o "bohemistickém literárním studiu" ve Francii ve stejné rovině jako o "germanistickém" nebo "anglistickém".

Zvláště to platí pro část literární bohemistiky, o kterou nám jde – pro určitou pozornost věnovanou české literatuře v různých recenzích, historických a kritických spisech, též s ohledem na vyučování, i když ve sledovaném období téměř neexistující. Společný rys těchto různých projevů by mohl být zvláště jazykového rázu (s tou samozřejmou výhradou, že nebudeme uvažovat jiné frankofonní země). Pokud se však týče "protagonistů" takových dějin, bylo by jakékoliv geografické nebo národnostní omezení (typu "české literární studie Francouzů ve Francii") poněkud předpojaté a zkrslující. Ztratili bychom ze zřetele především to, co podnikli sami Češi, či dokonce Francouzi v Čechách. Není možné mluvit o tomto tématu, aniž bychom připustili, že si Češi velmi často "francouzskou" bohemistiku tvořili sami; stačí připomenout osobnost H. Jelínka. A neplatí to pouze pro literaturu...

Neusilujeme o vyčerpávající obraz, pokusíme se však naznačit určité způsoby a cesty "pozornosti" věnované české literatuře, jak se projevil ve

Francii v 19. a začátkem 20. století. Pokusíme se ukázat určitá fakta a označení, z nichž lze nahlížet "francouzskou literární bohemistiku" nebo alespoň určité prvopočáteční úsilí o ni, předjímání jistých zásad, postupů a mechanismů, které – jak se zdá – platí i pro 20. století.

V ZÁJMU FRANCIE

V průběhu 19. století, zvláště v jeho druhé polovině, se odehrával ve Francii pomalý vývoj: značná míra *představitivosti*, kterou vyžadovalo pouhé uvědomění si jistého "českého národa", se teprve musela proměňovat ve skutečné přijetí a pochopení jeho existence. Tato proměna trvala dlouho, nejen v důsledku "malosti" českých zemí, ale i určitého "francouzského syndromu". Je docela zřejmé, že podobně nesnadná rozpoznávání a uznání určité národní specifičnosti musí zahrnovat "národní produkty", mezi něž patří i literatura. Když není téměř nic známo, musí být "všechno řečeno". Chceme-li tedy sledovat určité francouzské projevy o české literatuře v 19. století, musíme nutně akceptovat zákonitý synkretismus.

Francouzskou literaturu o českých zemích a Slovensku v 19. století nedávno zkoumala Françoise Richardová.¹ V její práci lze nalézt určitý (ovšem velmi omezený) počet textů, které pojednávají o české literatuře nebo se o ní přinejmenším mimo jiné zmiňují. Mezi prvními událostmi, jež vyvolávaly jistý zájem o české země ve Francii, patří malá francouzská emigrace v roce 1830 (a Chateaubriand nebyl jediný, kdo v Čechách "pobyl").

Do konce 19. století nemohla být česká literatura vnímána samostatně. Musela být integrována do různých širších a měnících se "rámců". Prvním byl od třicátých let kontext rodícího se obecného zájmu o slovanské dějiny, jazyky a literatury,² rámec rodící se francouzské slavistiky. Pokud se české literatuře někdy dostalo zvláštní zprávy,³ byl to počín spíše anekdotický. Tato "malá slavistická" oblast brzy získala určité zvláštní tribuny (byť skromného dosahu), jako například Collège de France, kde od třicátých

¹ F. Richardová: *La vision des Tchèques et des Slovaques au XIXe siècle: sources* (Pohled na Čechy a Slováky v 19. století: zdroje), doktorská práce, INALCO, Paris 1992 (viz s. 65-68).

² F. Richardová (tamtéž) uvádí některé články a knihy tohoto druhu, mj.: *Poésie populaire des nations slaves*, *Revue britannique* 1837; F. G. Eichhoff: *Histoire de la langue et de la littérature des Slaves, Russes, Serbes, Bohêmes, Polonais et Lettons*, Paris-Genève 1839. Později: C. Courriere: *Histoire de la littérature contemporaine chez les Slaves*, Paris 1879; A. N. Pypin, V. D. Spasovič: *Histoire des littératures slaves*, Paris 1881 (přeložil E. Denis).

³ Viz F. Richardová, cit. dílo, například: *Littérature et poésie de la Bohême*, *Revue britannique* 1828; J.-J. Ampère: *Bohême. Histoire nationale. Poésies nationales*, *Le Globe* 1828; M. Czaykowski: *Sur la littérature nationale de la Bohême*, *Revue du nord* 1837.

let přednášeli Mickiewicz a poté v šedesátých letech A. Chodsko jakožto profesori slovanského jazyka a slovanské literatury.⁴ O zvyšování slavistických znalostí ve Francii se v první polovině století významně zasloužili slovanští emigranti, zvláště Poláci. V různých projevech a publikacích spojených s jejich působením se české záležitosti objevovaly pouze marginálně, téměř nevýznamně.

Utváření druhého rámce, v němž se brzy (a "serióznějším způsobem") ocitala česká literatura, souviselo s politickými motivacemi, které ostatně fungovaly v obou směrech. Do Francie se tak dostávala literatura, kterou bychom mohli nazvat "historicko-politickou", a to v období války v roce 1870. Tento proces byl spjat s osobnostmi jako Saint-René Taillandier (*Tchèques et Magyars: Bohême et Hongrie XVe-XIXe siècles: Histoire, littérature, politique*, Paris 1869) a především Louis Leger a J. V. Frič s velkým kolektivním dílem *La Bohême historique, pittoresque et littéraire* (1867),⁵ na něž brzy navazovaly spisy historika E. Denise. Začala "éra" francouzských historiků českých zemí.

Nad *Souvenirs d'un slavophile* L. Legera si čtenář uvědomuje, jakou úlohu mohou hrát náhody a individuální osudy. Mezi slovanskými emigranty nebyl skoro žádný Čech a Leger, jenž se seznamoval se slovanskými kulturami, se stýkal zejména s polskými a ruskými kruhy. V roce 1864 přece jen potkal během studií v Collège de France (u A. Chodska) J. V. Friče, jenž, jak píše Leger, "představoval – sám – celou českou emigraci".⁶ Ve stejném roce Leger odjel na studijní pobyt do Prahy.

Toto setkání se zároveň odehrálo v klíčovém momentu, neboť v atmosféře rostoucího německo-francouzského antagonismu se ve Francii intenzivněji přemýšlelo o potenciální politické roli rakouských národností,⁷ a rovněž Češi byli postupně vnímáni jako možní spojenci.⁸ A i když tento

⁴ L. Leger píše o polském profesoru, jehož přednášky v Collège de France navštěvoval v letech 1863-64 (viz *Souvenirs d'un slavophile* [Vzpomínky jednoho slavofila], Paris 1905, s. 10n.). Leger píše, že: "jeho přednášky sledovalo pouze několik polských krajanů" (s. 18). České literatury se dotýkal jen okrajově (viz F. Richardová, cit. dílo, s. 65).

⁵ Spolupracovníky byli mj. L. Brzozowski, Masien de Clerval, A. Chodsko, dr. S. Kapper, generál Mieroslawski, Paul de Saint-Victor, S. Podlipská, A. Renaux, K. Sabina, dr. Zefi. Jak známo, kniha byla hned po svém vydání v Rakousku zakázána.

⁶ Cit. dílo, s. 26.

⁷ Viz A. Mares: *De la connaissance et de l'intérêt pour les pays tchèques en France du 19ème au 20ème siècle* (O znalosti českých zemích a zájmu o ně ve Francii v 19. a 20. století), *Etudes tchèques et slovaques*, Paris 1980, s. 11-29.

⁸ Srov. Saint-René Taillandier: *La question tchèque et l'intérêt français* (Česká otázka a francouzský zájem), *Revue des Deux Mondes* 1867.

fakt nevedl k žádnému politickému kroku ze strany Francie, významně ovlivnil růst nového zájmu o Čechy jako o součást negermánského Rakouska. Z tohoto hlediska je *Předmluva* Legerovy a Fričovy *La Bohême historique, pittoresque et littéraire* z roku 1867 docela charakteristická: "Mezi vážnými komplikacemi, které se chystají, není lhostejno znát nebo neznat zemi, která se ocitá v samém strategickém a morálním středu Evropy, která je vystupující pevností Slovanů proti Německu."

Když se v roce 1864 jedenadvacetiletý Leger vrátil z Prahy, kde zaznamenal určité (politické) sympatie vůči Francii, cítil se být pověřen jakýmsi osvětovým posláním: "Zdálo se mi, že je mou povinností sdělit svým krajanům výsledek svých pozorování. Brzy po svém návratu do Paříže jsem odevzdal do tisku brožuru *L'Etat autrichien* (Rakouský stát, 1866), která byla počátkem mých dějin Rakousko-Uherska, jež vyšly v roce 1878. Napsal jsem dvě díla o Čechách: první čistě literární (*Chants héroïques et chansons populaires des slaves de Bohême* [Hrdinské a lidové zpěvy Slovanů z Čech], 1866), druhé s názvem *La Bohême historique, pittoresque et littéraire* jsem redigoval ve spolupráci s J. Fričem a jinými publicisty. Tato kniha sdělila mnoho francouzskému čtenáři. A v Čechách vyvolala opravdové nadšení."⁹

Ostatně není tento pocit vlastního "poslání" u "průkopníků" usilujících o rozšíření znalostí o Čechách ve Francii, jenž přesahuje pouhý "vědecký" zájem, nemluvě o osobním zisku, nejpodstatnějším (a takřka "záhadným") fenoménem? Leger se tedy i v příznivých vnějších okolnostech, v souladu s "obecným zájmem" Francie postupně stal klíčovou osobností prvního období francouzské bohemistiky 19. století. V jeho ohromné bibliografii zaujímají různá pojednání a komentáře o literatuře význačné postavení¹⁰ vedle rozsáhlé iniciační práce týkající se českých historických a kulturních záležitostí, spisů, ale i přednášek v Collège de France. A některé články a knihy, které napsal nebo redigoval, obsahují první skutečně spolehlivé informace o české literatuře – i když často na jisté deskriptivní úrovni, protože literatura tu byla stále především součástí celkového popisu českého národního života.

Od Legera a poté Ernesta Denise byla "velká" jména české literatury (a nejen 19. století) prezentována ve francouzských publikacích alespoň jako součást obecných kulturních dějin: Například ve značně propagandistickém pokusu předvést a vystihnout obecně "českou národní identitu", jakým

⁹ *Souvenirs d'un slavophile*, s. 31.

¹⁰ Např. knihy: *Le Monde slave au XIXe siècle*, 1885; *Jean Kollár et la poésie panslaviste au XIXe siècle*, 1888; články: *Les littératures slaves: en Bohême*, 1906; *La poésie politique et sociale chez les Tchèques*, 1912; K. J. Erben, 1914 atd. (srov. F. Richardová, cit. dílo, s. 66-67).

bylo kolektivní česko-polsko-francouzské dílo *La Bohême historique, pittoresque et littéraire*, byla česká literatura samozřejmě tematizována v četných historických pojednáních, a to od domněle původních *Rukopisů* a *Dalimilovy kroniky* (L. Leger) k 19. století – vyskytují se zde mimo jiné studie A. Chodská *La Renaissance littéraire en Bohême* (Literární obrození v Čechách), *Les contes populaires tchèques* (České lidové povídky), Fričovo zamýšlení *L'idée nationale dans la poésie et la tradition bohême* (Národní myšlenka v české poezii a tradici) atd. Podobně na počátku 20. století Denis v *La Bohême depuis la Montagne-blanche* samozřejmě psal o českých literárních osobnostech, zvláště ve druhém díle o devatenáctém století (Ioungmann, Kollar, Tchélakovsky a Macha, Havlitckek, "neo-byronisté" Halek a Nérouda, pak Svatoplouk Tchech a Vrchlitsky... až k "Moderne Tchèque", podle jeho tehdejšího česko-francouzského pravopisu).¹¹

Vedle Legera a Denise se českým dějinám věnovali i další autoři. Čas od času se v jejich dílech příliš projeví francouzské "politické zájmy", které jako by měly být dostatečným oprávněním zanedbávání kvality i nestrannosti informování. V devadesátých letech, kdy Češi stále pozorněji sledovali, co se o nich píše a říká v cizině – a zvláště v "milované" Francii, se podobné nedbalosti z francouzské strany nesetkávaly vždy s porozuměním v českých komentářích. Například v roce 1897 se Času nelíbil nedostatek znalostí jistého Jeana Bourliera, který projevil v objemné dějepisné knize *Les Tchèques et la Bohême contemporaine* (Paris 1897), jež obsahovala také "literární kapitoly": "[Z kapitol věnovaných českému umění] pak viděti, že autor sám nestrávil věci, jež přednáší, nýbrž přejal je z druhé ruky. Zejména spousta jmen literárních působila na něho hluše a působí dojísta hluše i na jeho francouzské čtenáře. Byl by nám víc prospěl, kdyby byl Francouzům z literatury doporučil Havlíčka, Němcovou, Nerudu a snad ještě dvě tři jména..."¹²

I další vznícené výroky anonymního komentátora Času si zaslouží pozornost, jelikož ukazují i smutnější, ale neméně reálné stránky rodícího se zájmu Francouzů o Čechy: "Je nepopiratelné i přirozené, že Francouzi mají o nás pramalý zájem. Skandinávci chytli je svou literaturou – čím my? Proto pan Bourlier musí chytati své krajany tím, že šimraje jejich politický odpor k Německu, nás Čechy doporučuje lásce jejich jakožto politické spojence v boji proti Trojspolku... Málo je to, efemerida nahodilá a záchvat jen chvilkový, jenž nemůže trvale upoutat Francouze k našim stěžejním a životním úkolům... Smutné pomyšlení, jestli jsme nedovedli cizinu poučit jinak, jaký

¹¹ E. Denis: *La Bohême depuis la Montagne-blanche*, díl 2 - *La renaissance tchèque vers le fédéralisme* (České obrození k federalismu), Paris 1903.

¹² Čas 1897, s. 404.

úkol máme mezi národy a čím český národ dobyl si práva na pozornost světa, čím jakožto zvláštní národ kulturně žijeme, co chceme, co doufáme'. Ovšem při té chudosti zpráv o nás v cizině přijímáme vděčně každý lístek, tím více knihu přes půl třetího sta stran pana Bourliera."

JMÉNEM SVĚPOMOCI?

Francouzi v jistých případech učinili "první krok" k Čechům. Kolem přelomu století, pod heslem šířící se "svěpomoci", začaly rovněž určité české iniciativy, které znamenaly jiný typ (sice velmi důvěrné, ale o to bezprostřednější) komunikace mezi Francouzi a Čechy a které vyvolávaly občas přímý, byť třeba nepatrný zájem z druhé strany. Zde se ocitáme ve sféře obhajování vlastní kultury u velké kulturní (ale samozřejmě i politické) velmoci, o jejíž pozornost jde stále více. Sílí názor, že česká kultura musí rozhodně "prokázat své schopnosti" jako kultura každého jiného národa na evropském fóru, a otázce zahraniční prestiže je věnována stále větší pozornost (tím spíše, že česká skutečnost byla za hranicemi často z nezkušenosti i z neznalosti deformována).

Čechy zaplavila ve všech oblastech života vlna frankofilství. Podotkneme též, že Francie svůj vliv také aktivně posilovala, například když v roce 1886 ustavila v Praze Alliance française, "první skutečně francouzsko-českou instituci", plod "oné podivuhodné pospolitosti českého vlastenectví s frankofilstvím".¹³ I když byly francouzsko-české kontakty četnější a i když narůstal nevelký francouzský zájem o českou kulturu,¹⁴ ve skutečnosti se téměř vše odehrávalo jen v jednom směru (z Francie do Čech) a francouzské kultuře se podařil pozoruhodný průnik.

Na konci století se nicméně odehrály určité – byť velmi skromné – opačné pokusy, směřující k postupnému objevování české literatury ve Francii. Rozšiřuje se též znalost francouzštiny, a tím i možnost komunikace (přestože vůle k užívání cizího jazyka souvisela s jistým pocitem méněcennosti vůči kulturnímu velikánu anebo také docela explicitně s vědomím "politické užitečnosti"). Vycházely i některé publikace ještě poznamenané propagandistickými a vlasteneckými "špatnými" zvyky, k nimž patřil do jisté míry i

¹³ S. Reznikow: Alliance française v Praze (1886-1914), Z historie francouzského institutu v Praze, část 1, *Štěpánská 35*, 1992, s. 32.

¹⁴ Pražská Alliance française např. vydala *Přehled překladů z jazyka francouzského do češtiny* (1889), v němž Seznam některých děl francouzských o Čechách pojednávajících (s. 157-161) představil (ne úplný) výčet děl věnovaných českým tématům. "Alliance subvencovala překlady českých děl jako např. *Babičky* Boženy Němcové panem Thiérotem, by 'upoutala pozornost našich francouzských přátel na českou literaturu'" (S. Reznikow, cit. dílo, s. 36).

cyklus kolektivních děl (francouzských a českých autorů) redigovaný Karlem Hipmanem ve druhé polovině 90. let (*Les Tchèques au XIXe siècle* [Češi v 19. století]).

Šlo o obecně "iniciační" knihy určené pro francouzské publikum. Podobně jako v Legerově a Fričově knize *Bohême historique, pittoresque et littéraire* se zde česká literatura objevila mezi jinými "českými národními výkony". Například jistý Maurice Muret napsal pro jeden z Hipmanových souborů velmi popisný článek *La littérature tchèque au XIXe siècle* (Česká literatura v 19. století, 1900). F. V. Krejčí zde publikoval text *Les influences françaises sur la nouvelle littérature tchèque* (Francouzské vlivy na novou českou literaturu, 1902), v němž použil zejména dva obyčejné a domněle efektní "trumfy" při prezentaci české literatury Francouzům: protiněmecký argument a vytyčení české oblasti jako zájmové sféry francouzské kultury; dále pojednal o vlivu francouzské poezie na dílo Vrchlického a o blahodárném vlivu francouzského myšlení na soudobou českou kritiku a společnost.

Z akcí, které Češi sami podnikli, aby byli trochu "slyšet" v cizině, je nutné zmínit aktivity mnohem méně "ctížádostivé" než Hipmanovy soubory, v nichž se objevily nové, "estetické" motivy anebo alespoň určité myšlenkové příbuzenství zasahující do prezentace české literatury ve Francii. Jde především o vztahy mladší generace devadesátých let s určitými francouzskými kruhy.

Některé (nikoli nevýznamné) francouzské revue v devadesátých letech věnovaly určitý prostor českému umění a literatuře. Kupříkladu *Mercure de France*, kam velký propagátor českého umění (zvláště hudby) William Ritter psal pravidelné kroniky. Od roku 1897 se tu objevovala rubrika *Lettres tchèques* (České písemnictví) vedená Jeanem Otokarem (což byl pseudonym A. Bačkovského a od roku 1900 H. Jelínka) představující současnou českou literaturu. V březnu 1900 zde H. Jelínek otiskl rozsáhlou studii na – nezvykle úzce vymezené – téma: *La poésie moderne tchèque* (Moderní česká poezie) pojednávající výlučně o Macharovi, Sovovi a Březinovi.

Dalším příkladem jsou vztahy okruhu Moderní revue s celou řadou francouzských malých revuí. České revui se dařilo propagovat českou moderní literaturu a upoutat pozornost některých mladých Francouzů, například pověstného Ernesta Gauberta z Montpelliéru. Ten podal v *La Plume* docela slušný výčet českých symbolistů a dekadentů.¹⁵ Brzy nato napsal dílko sice velmi omezeného dosahu, ale jedinečné svého druhu, které nazval *La poésie tchèque contemporaine* (Současné české básnictví, Paris 1903). Gaubert, který neuměl česky a nasbíral omezený počet informací, vytvořil pro Francii ojedinělý typ samostatné knihy (byť rozsahem nevelké) věnova-

¹⁵ E. Gaubert: *Lettres tchèques*, *La Plume* 1900, s. 63-64.

né exkluzivně české literatuře, motivované zajisté nejen starostí o šíření české literatury, ale i určitými (osobními) sympatiemi ke snahám českých básníků devadesátých let.

Není těžké si představit, jak mohl působit podobný spis na francouzského čtenáře své doby (ostatně i na dnešního). Kniha – vlastně souhrn určitých (těžko ověřitelných) tvrzení a výroků, které jsou navíc seřazeny značně nahodile – zřejmě nemohla seabemě přispět ke znalosti (natož k ocenění) české literatury ve Francii, a to samozřejmě neplatí jen pro Gaubertův spis. Chyby a nepřesnosti však nemohli přejít Češi, například Arnošt Procházka v krátké recenzi: "Aktem sympatií k české poezii je studie p. Ernesta Gauberta... Mnoho dobré vůle z ní mluví – škoda, že také hojně nedopatření je v ní. Především povšechný úvod, pak některé podrobnosti charakteristik a porovnání s francouzskými autory nebo poměry, také chronologický postup, pak význam jednotlivých listů a výčet jich spolupracovníctva nestojí na příliš pevných nohou. Litovati je, že ti, kdož pana Gauberta informovali, nepřehlédli jeho hotový text a nezabránili tak alespoň nejhlavnějším omylům. Tím více, že není tak snadno naděje, že by se vbrzku našel, kdo by novou a dokonalejší knížku napsal o české poezii ve světovém jazyce."¹⁶

Předchozí zmínky by se mohly zdát zcela bezvýznamné, neboť uvedené články a studie představují většinou poněkud ploché, reklamní a neproblematické obrazy české literatury. Vyšly však na začátku českých literárních snah o nějaké uznání a zájem ve Francii. Přece jen se v nich však rýsují malá povzbudivá znamení. Za prvé, v podobných případech začala být literatura pojímána sama o sobě, a ne jen jako součást obecných českých dějin. Dále, vedle obvyklých obecných úvodů do české literatury jako historického celku prezentují některé její vybrané i marginální aspekty – což samozřejmě vyvolávalo určité reakce v českém literárním životě. Ve zpracovávaných tématech se jistě objevily určité rysy *partikularismu*. Zajisté nelze uvažovat o jakémkoliv dopadu na širší francouzskou veřejnost. Ale tyto skromné, intimní literární cestičky mezi Francií a Čechami se začínaly prosazovat jako možný i převažující komunikační prostředek – což bude platit i nadále ve 20. století.

VELIKÝ ČIN

Od ledna do května 1910 přednášel Hanuš Jelínek o české literatuře na Sorbonně a po dvou letech vydal knihu *Littérature tchèque contemporaine*

¹⁶ A. Procházka: E. Gaubert, La poésie tchèque contemporaine, *Moderní revue* 10, 1903/04, sv. 15, s. 64.

([Soudobá česká literatura] Paris 1912, s podtitulem Cours professé à la Sorbonne en 1910 [Přednášky na Sorbonně v roce 1910] a s předmlouvou E. Denise). Před první světovou válkou se tak odehrály "historické" události pro francouzskou bohemistiku: první specifická výuka a následující syntetické dílo,¹⁷ navíc dodnes nejvýznamnější svého druhu.

Literární bohemistika se tak přesunula z roviny osobní iniciativy, izolované motivace či náhody k institucionálnímu uplatnění, získala poprvé jakýsi oficiální ráz. Pod vlivem a s podporou E. Denise se Jelínek rozhodl přednášet na Sorbonně. Složitá příprava těchto čtyř neplacených měsíců, o něž musel žádat povolení na pařížské univerzitě (šlo totiž o "volný kurs"), vypovídá dostatečně o nepřipravenosti francouzských vysokoškolských struktur na podobné iniciativy. I pražské univerzitní autority se cítily dotčeny nadměrnou úlohou "soukromých jednání" v celém přípravném procesu a administrativními potížemi.¹⁸

Jelínek a Denis ztělesňovali zároveň dva postoje v dobové situaci kulturních vztahů mezi oběma zeměmi (další variace na téma "velký národ" a "malý národ"). Mladý Jelínek, sám bývalý stipendista na Sorbonně a překladatel z francouzštiny, psal o francouzské literatuře snad s poněkud nereálnou představou o Francii jako o kulturní velmoci a zároveň s hlubokým českým "národním vědomím".

Byl zřejmě veden především touhou po *reciprocité*, a tak se pokusil o konkrétní realizaci svého "snu", neváhal se angažovat osobně. Přednášet o české literatuře, zvláště na Sorbonně, bylo pro něho jakýmsi vrcholem, jakousi sázkou i národním posláním. Šlo mu hlavně o propagaci, nejen literatury, ale i české věci obecně: "Přednášet na Sorbonně o české literatuře! Mít příležitost promluvit o našich básnících, o našich touhách a cílech na světovém fóru! Až se mi hlava zatočila při tom pomýšlení" (s. 369).

Jelínek byl z tohoto pohledu první, kdo dovedl tak daleko heslo "svěpomoci", podle něhož se Češi chovali stále zřetelněji, zvláště od konce století. Dověšením jeho aktivity bylo knižní vydání přednášek: "Nakonec jsem se rozhodl dohodnouti se se svými dávnými přáteli z Mercure de France a s panem Valettem, že mi knihu o české literatuře vydají, ovšem bez honoráře. Renomovaná firma Mercure de France a sympatie, které mladá a průkopnická revue měla mezi mládeží, to samo o sobě zaručovalo morální úspěch knihy a mně na hmotném úspěchu nezáleželo. Šlo o službu naší věci a byl jsem šťasten, že se mi podařilo nalézt nakladatele, který nežádal subvenci ani subskripci" (s. 390).

¹⁷ Viz H. Jelínek: *Zahučaly lesy*, Praha 1947 (kapitoly Pařížské přednášky a Náš život v Paříži).

¹⁸ Srov. cit. dílo, s. 377.

Na druhé straně Denis, podobně nadšený Jelínkovými přednáškami v Paříži (byl to ostatně jeho nápad), se choval mnohem umírněněji – a skeptičtěji. Dobře věděl, že se při prosazování podobných iniciativ musí postupovat pomalu a opatrně. Od počátku se snažil ušetřit Jelínka možného zklamání. Varoval ho, že bude mít málo posluchačů, že se jeho přednášky ztratí v pařížském intelektuálním proudění. Ale zároveň ho, jako pravý propagátor českých věcí, vyzýval k činu, aby ho posléze nazval hrdinou a průkopníkem: "Budete hrát jistě úlohu obětovaného. Jste jako ti vojáci, kteří jsou poslání první do útoku a jimž je souzeno vyplnit příkopy, aby po jejich tělech přešli ti druzí. Je to práce nepřijemná – ale hrdinská. Budete hlas volajícího na poušti" (s. 369).

Na rozdíl od Jelínka Denis nikdy neztratil ze zřetele "francouzský problém", který v korespondenci s Jelínkem nazýval "xenofobií", přičemž nemínil nenávisť, ale "jen" jistý – pochopitelný – pocit kulturního sebeuspokojení v souvislosti s přetrvávajícím nezájmem. Jeho *Předmluva* k Jelínkově knize v podstatě dlouze ospravedlňovala "podnik", který jako by apriorně neměl sebemenší opodstatnění na francouzské půdě. Denis přitom využil klíčového argumentu o francouzské "kulturní vládě nad světem", kterou však viděl jako závislou na nutné reciprocitě a na seznámení s ostatními. Denis si byl vědom, že pro snahy pomoci české věci ve Francii je "francouzský zájem" nadále velmi podstatný.

Podle Jelínkových vzpomínek se zdá, že jeho přednášky měly úspěch – ovšem ve velmi omezeném okruhu několika Slovanů, slavistů a sympatizujících Francouzů. Především však zanechal první větší knižní stopu o české literatuře ve francouzštině.¹⁹ Od počátku si byl Jelínek vědom značných obtíží s výkladem dějin české literatury: "Rozvrhl jsem si látku na dvanáct kapitol, neboť můj kurs měl mít dvanáct přednášek. Nebylo to tak docela lehké, neboť jsem neměl před sebou nějakého příkladu. Šlo o to podat stručný, ale přece jen výstižný obraz naší literatury před národním znovuzrozením a poněkud širě probrati potom literaturu předbřeznovou, aby celé kapitoly mohly být věnovány velkým zjevům, jako Nerudovi, Svatopluku Čechovi, Vrchlickému, Zeyerovi, Jiráskovi a moderní literatuře let devadesátých. Nešlo o to oslňovat učeností a zahrnovat posluchače tituly a letopočty, citovat množství jmen pro Francouze stejně nevyslovitelných a těžko zapamatovatelných. Šlo o to podati látku tak odlehlou způsobem pokud možno poutavým a přiblížiti ji posluchačstvu paralelami a analogiemi z literatury francouzské, hledati styčné body v historii a poukazovati na staré sympatie

¹⁹ Po dvaceti letech napsal ještě třídílný přehled české literatury: *Histoire de la littérature tchèque*, Paris 1930, 1931 a 1935.

mezi oběma národy, slovem spojití literární historii s taktí propagací naší věci" (s. 368-369).

Ve dvanácti kapitolách *La Littérature tchèque contemporaine* vskutku opatrně dodržel svá předsevzetí a omezení. "Analogický princip" je klasickým metodologickým postupem při vyučování "malých" literatur – v zemi, kde komparatistický obor bude stále důležitější a plodnější.

* * *

Vyžádalo si ještě mnoho času, než s dostatečným poznáním a pochopením z francouzské strany česká literatura zaujala své místo v intelektuálním a univerzitním panorámatu. Když se Denis a Jelínek trápili tím, jak vůbec ve Francii mluvit o české literatuře, šlo zajisté a přirozeně o velmi marginální otázku. Na Jelínkovy snahy reagoval také Paul Claudel, tehdejší francouzský konzul v Praze, sice velmi kriticky, ale s relativizací, jež dobře odpovídá francouzskému "duchu": "Pan Jelínek mi poslal své dějiny české literatury, které jsem prolistoval a kde jsem nalézal všechny obvyklé *loci communes*. Ale jak jsou vaši krajané rozrušení! Všichni tito spisovatelé se zdají být vydáni na pospas šílené exaltaci, která jim někdy bere jakýkoliv zdravý rozum. My, Latinové, necháváme poezii knihám a zůstáváme v životě velmi prozaičtí."²⁰

Po roce 1918 podniklo československé ministerstvo zahraničních věcí určité pokusy financovat obecnou slovanskou výuku ve Francii, jež vyústily v založení Institutu d'Études slaves v Paříži v roce 1919 a poté známé Katedry slovanských dějin a civilizací, takzvané "Denisovy katedry", na Sorbonně, kde se prvním profesorem stal v roce 1921 Louis Eisenmann.²¹ Ve zprávě pro ministerstvo výuky v červnu 1919, obsahující mimo jiné opatření na pomoc univerzitním kontaktům mezi oběma zeměmi, navrhoval F. Drtina zavedení dalších přednášek o české literatuře na Sorbonně (s rozpočtem 14 tisíc franků, s pokračováním ve školním roce 1920-21). Jeho iniciativa v ryze české literární záležitosti však nebyla úspěšná. Nezbyvalo než spokojit se s "obecnou" Denisovou katedrou.

Specifická česká výuka se přece jen objevila roku 1916 v Ecole des Langues Orientales. Výběrové přednášky externistů, jimiž byl jako první pověřen Edvard Beneš (v letech 1916-18), brzy vedly k ustavení řádné české

²⁰ Dopis P. Claudela Z. Braunerové z 16. dubna 1912, *Cahiers Paul Claudel* 9, 1971, s. 196.

²¹ Viz A. Mares: Institut Ernesta Denise, Z historie francouzského institutu v Praze, část 2, *Štěpánská 35*, 1993.

katedry, kterou po celé meziválečné období vedl Fuscien Dominois, jedna z významných osobností bohemistiky své doby. O tom, jak začala pravidelná výuka českého jazyka a literatury v Langues Orientales, svědčí slova Marka Veye: "Plakát o volných přednáškách na rok 1916-17 hlásal: 'Přednáška českého jazyka: Pan Edvard Beneš, pověřen přednáškami na pražské univerzitě, přednáší dějiny českého jazyka. Lektor François Nemetchek procvičí se studenty čtení textu a konverzaci'. Nezdá se, že by tehdejší mladí slavisté – nejstarší byli všichni mobilizováni – pochopili mimořádný charakter podobné události: seznam studentů ukazuje, že se pouze přihlásili na tyto přednášky. Doufejme, že se jich více účastnilo externě. V následujícím roce to dopadlo ještě hůře: v seznamu jsou jen dvě jména... Příměří z 11. listopadu 1918 zřejmě uvolnilo mnohé studenty, jelikož seznam čítá jedenáct přihlášených."²²

²² M. Vey : Histoire de la chaire de tchèque des Langues Orientales (Česká katedra v Langues Orientales), *Ouvrage du Cent-cinquantenaire de l'Ecole des Langues Orientales* (sborník ke stopadesátému výročí Ecole des Langues Orientales), Paris 1948, s. 403.